

KI BESZÉL?

Wirth Imre beszélgetése¹

II. rész

„És akkor rájöttem, hogy nem tudom valójában megnevezni a helyet, ahova tartozom”

Wirth Imre: – Az Így élek majd című vers² gyerekkori lát- és vágyképében a megszólaló lányhang („Férjem újságot olvas a nappaliban”) egy könyvek között múltó élet („kezemben a könyv: „megírtam, kiáltok”) magától értetődő lehetőségét villantja fel. Háború, „száműzés” a tanyára, kiégett lakás, romjaiban lévő apai egzisztencia... Honnan mégis a remény?

Takács Zsuzsa: – Azt hiszem, mert már otthon voltam a családommal, és mert „a másik személye ... az otthonunk”,³ ahogy egy későbbi versemben írtam. Meg azért is, mert sokat olvastam. Miután úgy-ahogy rendeződött apám sorsa, visszatértek a könyvek az életünkbe: több ezer kötetes könyvtárunk volt otthon. Azt vettem le a könyvespolcra, amihez csak kedvem volt. Tizenkét-tizenhárom éves koromban kezembe került az első beszélgetésben már említett Oscar Wilde *Dorian Gray arcképe* című regénye, de Lombroso *Őrültk vagy lángész* című híres-hírhedt könyve is. A valóság és a képzelet alkotta világ határa összerosódott. Félttem is és kívántam, hogy lángész legyek, imádtam magát a szót is. Még a szkizofréniát is vállaltam volna cserébe, anélkül, hogy halvány sejtelmem lett volna annak mibenléte felől. Meg hát ott voltak a klasszikus magyar költők aranycirádás sorozatai, az Arany-balladák a Zichy-féle metszet-illusztrációkkal – ez utóbbit valaki el is lopta. Szintén lába kelt egy zúzdára ítélt mesekönyvnek, már a könyvre magára nem emlékszem, csak arra, hogy az első oldalán gyereketűkkel ott díszelt a tulajdonos: *Horthy Miké* neve. Apám hozta el a könyvtárból, a zúzdára ítélt könyvek közül a Benedek Elek által összeállított magyar népmesék című gyűjteményével. Ez viszont megmaradt és ma is az enyém.

– Miért kellett volna bezúzni egy mesekönyvet?

– Azért, mert első oldalán ott volt az Országos Tisztikaszínó pecsétje. Az ötvenes években dúló gyakorlat szerint egy vasárnap délelőtt bárhova becsöngethetett egy-egy népnevelő-pár. Egy alkalommal nálunk is jártak. Egyikük gyanakodva meg is jegyezte, hogy mennyi könyv, biztosan van köztük néhány reakció is! Mondanom sem kell, mennyire igaz volt. Kiskamasz koromban szombat délutánonként a szüleinkkel játszottunk. Rajzoltunk és ország-városztunk, anyánk szépen rajzolt. 1946-ban született öcsém körülötünk járkált, a nővérem pedig, aki amúgy ügyesen sportolt, sajnos nem rúghatott labdába, mert ilyen versenyszám nem volt. A szokásos programok között azonban ott volt a költészeti verseny. Apám volt a valódi kihívóm, sajnos az ő verseit nem jegyeztem meg, viszont némi képzavarban szenvedő saját egyik versemet igen. „Múlik a nyár / hús szellő jár, / az ősi szél / nótára kél / tavaszt dalol, / s künn valahol / fecske röppen a fák alól.” Létezésem

¹ Az interjú gépeléséért köszönet illeti Merhán Orsolyát.

² In: *Spirálfüzet*, Magvető, 2021.

³ Egy észrevétel feloldása, in: *Üdvözlégy, utazás!*, Magvető, 2004.

végtelen szabadságát először Adyt olvasva éreztem át. Villámcsapásként értek a versei, de ez már a gimnázium első évében történt.

– Ráadásul úgy tudom, hogy az *Ady-élmény egy filozófiakönyvvel került szokatlanul közeli kapcsolatba, mintegy a reményhez fűződő viszonyt is megalapozva.*

– Beszéltem már róla, hogy tizenöt éves koromban tudógyulladásomat tévesen tébécének diagnosztizálták, emiatt felküldtek a Szabadsághegyi Gyerekszanatóriumba. Egyetlen könyvet vihettem magammal, én pedig Halasy-Nagy József *A filozófia kistűkre* című filozófiatörténetét választottam. Lenyűgözött a fogalmazásának egzakttsága és kérlelhetetlensége. Azt olvasgatva sétáltam, üldögéltem a szanatórium parkjában. A gimnáziumban magyartanárnőnk, Tési Edit, Alszeghy Zsoltné megszerettette velem a régi magyar irodalmat és a francia enciklopédistákat is. Személyes ismerősömmek képzeltem őket. Olyannyira, hogy eljátszottam a gondolattal, hogy a kórteremben a kisgyerekek helyén ők fekszenek. Velük, de főleg Rousseau-val beszélgetek. A szabadságról vallott nézeteivel teljesen egyetértek, de vitatkozom a művészetekről és tudományról vallott elképzeléseivel, melyek szerint azok eredménye inkább rontott, mintsem javított a természetes erkölcsökön. Úgy gondoltam, módomban és szabadságomban áll bármit elképzelni, hogy számtalan meglepetést tartogatok a magam számára is. Követhetetlennek tartottam a delphoi jósdá falán olvasható tanácsot: az *ismerd meg önmagadat*. Bízom benne, hogy sosem fogom megismerni magamat, hogy kimeríthetetlen forrás maradok önmagam számára. Ady pedig a gimnázium második osztályában volt a kedvenc költőm. Még az *Elbocsátó, szép üzenet* is úgy olvastam, mintha én írtam volna. Szívemből szóltak fékezhetetlen versei, szóalkotásai, rímei, lángolása, lázadása, önkényessége, zsenitudata. A versek és a filozófia, már amennyit felfogtam belőle, pontosságra és elfogulatlanságra törekvő nyelve felszabadított gyerekkorom szentimentális verseinek hatása alól, elűzte a Grimm-mesék rémtörténeteinek emlékét. Némi kiválasztottságtudathoz, belső, titkos világom megszületéséhez segítettek hozzá az olvasmányaim.

– *Ez azért nehezen felejthető kép, hogy Rousseau-val beszélget, és hogy vajon mit választott beteg kisgyerek képében a filozófus. Ezeket nem jegyezte le a korábban említett „pepita-füzetbe”, amibe a gyerek-/kamaszkori verseit írta?*

– Nem, noha még otthon betettem a bőröndbe ezt a pepita-füzetet is, amelybe akkoriban a rendszerellenes „verseimet” is írtam. Ez a füzet egyébként az első napon eltűnt. Ráadásul ágyszomszédom, egy gyönyörű, kopaszra nyírt fejű cigánylány már az első délután elmesélte, hogy a bátyja ávós, és az a feladata, hogy a rendszer ellenségeit egy direkt erre a célra felállított *emberdarálón* a Dunába darálja. Biztos voltam benne, hogy én is így végzem. Lidérces éjszaka volt, rémképeimmel küszködve, nyilván magas lázzal, éjnek idején kimentem a folyosóra, és megkértem a járás-kelésemre fölébredő nővért, hogy adja oda a bőröndömet, mert egy igen fontos füzetet benne felejtettem. Megnyugtatót, hogy felvitték a padlásra a bőröndöt, és visszakapom, mihelyt hazaengednek. Ez így is történt. Szenvedélyes kisgyerek olvasóból (inkább anyám felolvasását figyelő hallgatóból) így lettem kamaszkoromra szenvedélyes olvasó. Nem voltak előítéleteim. A valóság kevésbé motivált. A halált remek témának, de átmeneti állapotnak tekintettem. Még tizenegy éves koromban volt egy öngyilkossági kísérletem, mivel a halál visszavonhatatlanságában sem hittem. Itt most egy kicsit bővebben beszélek erről. Öcsémet egy nyár eleji délutánon anyám megbízására kivittem homokozni a Március 15. téri játszótérre. Megfordultam a padon, szokásos ábrándozásomba merültem. Március tizenegyedik volt, pontosan emlékszem a dátumra, mert az előző hetekben ezt a napot tűztem ki a halálom napjának. Hallgattam a görögkeleti templom harangját: lassan és *tragikusan* bealkonyodott. Amikor visszafordultam, döbbenet tapasztaltam, hogy üres a játszótér. Megindultam a Dunához vezető lépcsősoron lefelé, hogy a vízbe vessem magamat. Közben hangosan sírtam, hogy valaki felfigyeljen rám. Végül megjelent a lépcsőn mellettem egy pár perlonzokni; viselő-

je, egy középkorú férfi utánam eredt, kézen fogott és hazavitt. Útközben szembetalálkozunk anyámmal és szintén bőgő öcsémmel, aki, mint kiderült, elunta magát, és hazaindult egyedül. Őt egy környékbeli ismerős vitte haza. Otthon nem szidtak meg, a szüleimhez vendégek jöttek aznap este, elterelődött a figyelem rólunk. Megnyugodtam, visszaváloztam gyerekké, eszegetni kezdtem az anyám által sütött apró vaníliás karikákat.

– *Lángolás, zsenitudat, öngyilkosság, Ady egy fiatal lány életében az ötvenes évek legelején. Hogy képzeljem ezt el?*

– Ez pontosan '49 márciusában történt. A valóságon kívül éltem. Mint részben a felnőttek is, akik a búcsúzó demokráciában vagy egy-két éven belül a Rákosi-diktatúra teljében felejteni próbáltak. Ákos Stefi⁴ hallgatták a Pipacs mulatóban,⁵ dúdolgatták az „Az se fáj, ha holnap újra indul a gyár” divatos slágert. Tanárként, jogászként, közgazdászként, esztétaként, filozófusként éjjeli örök voltak, mint Hamvas Béla, börtön előtti vagy utáni stádiumban könyvtárban dolgoztak, mint apám, egyetemre politikai okokból fel nem vett fiatalként esztergáltak vagy utcát söpörtek. Az ötvenes évek elején a hivatalokban, az Országos Széchényi Könyvtárban infantilis rituálékon „zakatoltak”, egymás derekára helyezett kézzel körtáncot lejtettek valamilyen „csaszтусka” dallamára. Apám főnöknője, Waldapfel Eszter,⁶ ha telefonon hívta a férjét, harsány *szabadság, szívem!*-mel kezdte a beszélgetést. Szüleim barátai a gyanússá vált értelmiségiekből verbuválódtak. Ady generációjuknak ikonja, sztárja, zsenije volt. Ha társaság volt nálunk otthon, és ez sűrűn előfordult, én mindig a férfiak közé ültem. Érdekelte a politika, a jóslatok és előérzetek, sűrűn esett szó írókról, művészekről. Osztottam Ady Léda iránti szerelmében, teljesen átéreztem az ő, ma sokan azt mondanák, hogy a nőket semmibe vevő véleményét. Tetszett a „nem vagy, ha nem látlak” tárgyilagossága. Rajongtam Arany balladáijért, Vajda Jánosért. Elfogadtam Szabó Lőrinc önzését, a *Semmiért egészen*, például. A nők beszédtemái hidegen hagytak.

– *Ez a szerepjáték, nevezzük így, a férfi–nő nézőpontváltás (az apa, anya sorsának „kijavítása”) végig kíséri az írásait.*

– Azzal hitegettem magamat, hogy gondolkozásom tárgyát és irányát szabadon választhatom meg. Hogy Isten alkotása vagyok, és a lelkem se nő-, se férfilelek. Teljes, kerek egész. Így szükségyszerűen van bennem valami isteni, vagy szerényebben: ami Istené. Ezt ma is így gondolom. Az évtizedekkel később írott novellák és tárcanovellák, *A megtévesztő külsejű vendég*, illetve *A sóbálvány* első impulzusai nyilván kamaszlány koromból származnak. Személyes emlékeimet legkorábbi, tehát anyámhoz fűződő emlékek színezik, a szándék, hogy megosszam a sorsát, hogy behelyezkedjek gyerek-helyzetébe. Gondolkodásomat, igazságérzetemet, választásaimat azonban apám mentalitása befolyásolta.

– *Engem is magával ragadott kamaszkoromban a Semmiért egészen perzselő önzése, mellbe vágott, de mégis idegen maradt. Meglep, hogy miért fogadta el ezt egy fiatal lány, de mégsem, hiszen valami olyan végletes kitarulkozásról van szó, ami, gondolom, a szülei kapcsolata miatt is fontos lehetett. Miközben Szabó Lőrinc 1949-től nem publikálhatott.*

– Nem tudtam semmit Szabó Lőrinc háború alatti magatartásáról, gyávaságáról, érzéketlenségéről, rejtett antiszemitizmusáról. Lenyűgöztek viszont a Szerb Antal-féle *Száz vers* antológiában található Szabó Lőrinc Shakespeare-fordítások. Az ellene indított támadássorozatról apám kolléganőjétől, Lolitól hallottam, akinek férje, Berczeli Anzelm Károly⁷ avantgárd költő és műfordító, Mussolini rajongó híve, a jobboldali „szegedi gondolat” szülőatyja volt. Loli apám kolléganője volt, ingyen tanított minket angolra, csodálatosan értett a zenéhez, irodalomhoz, rendkívül szép kézirása volt. Először a bizalma-

⁴ Ákos Stefi (1919–2005) a negyvenes–hatvanas évek egyik legnépszerűbb énekesnője.

⁵ Pipacs Bár, 1940–1949, ma Stage Pub, Bp. V. ker. Aranykéz utca 5.

⁶ Waldapfel Eszter (1906–1968) könyvtáros, történész.

⁷ Berczeli Anzelm Károly (1904–1982)

som, majd csaknem a példaképem lett, aztán súlyosan csalódtam benne. Erről a történetről írtam a *Mi ez a hisztéria?* című versemet.⁸ Egy alkalommal, szüleink vidéki távolléte alatt, napokig ő vigyázott ránk. Én nyári munkán a Statisztikai Könyvtárban dolgoztam, és megláttam egy kolléganő karján a bőrébe tetovált auschwitzzi számsort. Megkérdeztem tőle, hogy mi történt a karjával. Elmondta. Feldúltan, gyalog indultam haza. Amikor hazaértem, megkérdeztem Lolitól, hogy tudja-e, mi történt a háború alatt a zsidókkal. Kiderült, hogy tud róla, és az is, hogy ez nem rendítette meg. *De hát ugyanolyan emberek, mint mi, hogyan lehetne megkülönböztetni magunktól őket*, valami ilyesmit kérdeztem tőle, okításomra felskiccelte a zsidó karakterjegyeket. Emlékszem a rajzokra, felismertem egy-egy orr-formát, egy-egy női csípőt, ismerőseink vonásait. Biztos voltam benne, hogy bűnt követelek el, ha tovább hallgatom.

– *Ez is időről időre felszínre kerülő mélyrétege a történeteknek, a verseknek, a történelmi sebzettségnek, ehhez járul a személyiség mintázata.*

– Az az érdekes, hogy jártam egyházi intézménybe is, kiváló francia szellemű – mondhatnám felvilágosult szellemben oktató – apácákhoz, és voltam tanyán, bár azt se tudhatom, mennyi ideig, mert anyám nem válaszolt rá soha, de mindig megbántódott magán a kérdésen is. Emlékeztem rá, hogy rekkenő hőségben mezítláb járunk a tarlón, emlékeztem az esős, sáros ősze, az egyetlen teremben ülő alsó tagozatra, az osztatlan iskolára. És emlékszem, hogy nekünk, első osztályosoknak rajzóránk volt, és a tanító néni azt mondta, rajzoljuk le az otthonunkat, és akkor teljesen elbizonytalanodtam. Mit rajzoljak le? A tanyasi házat, a hosszú, földszintes, apró ablakos épületet? Vagy az apám nagybátyjának nevét viselő Takács Menyhért⁹ utcai félig beroskadt házunkat? Vagy pedig a Petőfi Sándor utcai lakást, ahova befogadtak a szerviták? És akkor rájöttem, hogy nem tudom valójában megnevezni a helyet, ahova tartozom. A bizonytalanság sokáig elkísért. Ráadásul volt egy sehova sem beilleszthető emlékem arról, hogy a minket befogadó szervita páter rábeszélte anyámat, hogy küldje el a nővéremet és engem, a vöröskeresztes akcióban szervezett gyerekmentő akció keretében, külföldre. Engem Svájcba vittek volna.

– *Akkor, ha jól értem, rögtön a tanya után lett volna ez a svájci jótékonyági út. (Apám egyébként ugyanígy került ki akkoriban Dániába, kint is akarták tartani a befogadói, de nagyanyám nem engedte.)*

– Gondolom, közvetlenül a tanya után történt. Apám még nem volt otthon, amikor hazaérkeztünk. Végül minden vád alól felmentették. De ezt a népbíróági ügyet későbbi feljelentőm, évfolyamtársunk, az a lány, aki a *Rejtjeles tábori lap* „zsákbamacskába” (a nem igen kelendő könyvek „szégyen” csomagjába) tételéről döntött, csöppet sem hagyta figyelmen kívül. Feljelentett azért, mert apám Szolnokon polgármester volt, és azért, mert 1962-ben egyházi esküvőt kötöttünk Lengyel Péterrel. Alighogy kiléptünk a margitszigeti kis templomból – fehér, alakra szabott, elegáns szövetrouha, nyakamban aranykereszt, Péter kabáthajtókáján kis, fehér selyemliliom – összetalálkoztunk vele. Ezúttal is bement a minisztériumba és feljelentett. De hogy miért is mondom mindezt, hogy jön ez angol tanárnőnk skiccéhez? Feljelentőm édesapja munkaszolgálatosként halt meg a háború alatt, talán tetszett neki Péter, talán csak engem utált. Pár évvel később a minket befogadó szervita pap, egyébként, eskető páterünk, azt a „jótanácsot” adta nekem, hogy bárkihez menjek férjhez, csak zsidó fiúhoz ne.

– *Egymásra épülő nyomorúság.*

– Igen.

– *Térjünk még vissza a végül meghiúsult svájci mentőakcióhoz.*

– Elképzelni is rémes, mi lett volna velem. Anyám árvaként nyilván azt hitte, jót tesz a gyerekének, ha idegenbe kerül. A maga példájára gondolt nyilván. Hogy mi minden

⁸ In: *A Vak Remény. Összegyűjtött és új versek*, Magvető, 2019.

⁹ Takács Menyhért (1861–1933) premontrei szerzetes, katolikus érsek, klasszika-filológus.

kellett átmentenie magát! Például amit a nevelőapja tett vele, csak úgy, a poén kedvéért. Hogy amikor megjelent nevelőszülei társaságában, akkor megkérdezte tőle a férfi barátai előtt, hogy mi az: haragban vannak egymással? Mármint a mellei, hogy az egyik jobbra áll, a másik balra?

Jóval később találkoztam egy velem egyidős orvosnővel, akit ekkortájt küldtek ki Svájcba. A történetet megírtam a novelláskötetemben. Rideg vendéglátói nem vettek meleg kabátot neki, alig kapott enni, s mivel egy félév után sem hizott meg, még egy félévig ott kellett maradnia.¹⁰

– *Akkor ez is egy előérzet, megérzés volt, hogy ennyire nem akart elmenni.*

– Lehet, de hiába múlt el apám hazajövele után a Svájcba küldés veszélye, megmaradt bennem a félelem. Pedig anyám ezer jelét adta mindig is irántam/irántunk érzett szeretetének és áldozatoságának. Mégis, hiába emlékszem a hatalmas válltömés-halmokra a szobánkban, melyeket anyám a házunkban lakó Baitz Mária, Pilinszky nagynénje megbízásából varrogatott, hogy apám nélkül eltartsen minket. Hiába anyám kétségbeesett próbálkozásai, hiába a szerviták ingyenebédje, hiába láttam be később, hogy a tanya jó megoldásnak bizonyult, a Svájcba küldés gondolatára nem találok magyarázatot. Anyám anyai példától megfosztott árva volt egész életén át, ez lehetett az igazi ok. Egyetlen, de fontos írói hozadéka számomra a túlérzékenységem. Az írás mint megoldás talán azért kínálkozott. *A zöld dzseki* című versemben szereplő koldust, személyes ismerősömet a kórház kigyógyította tébécéjéből és *gyógyultan otthonába bocsátotta*, ahogyan ez a zárójelentésében állt.¹¹ Amikor a verset írtam, persze eszembe jutott az egykori osztatlan iskolai feladat.

– *Egyházi iskola, hívó apa – ezek az alapok nem segítettek?*

– Az egyházi iskola nem segíthetett ebben, hiszen nem pótolhatta az otthonomat. Az apámmal folytatott beszélgetések során föl sem merülhetett, hogy édesanyám bármiben rosszul döntött volna. Apámmal viszont később sokat beszélgettem más, főként etikai, jogi, vallási kérdésekről. Apám hívó volt. Teljesen személyes volt azonban ez a hit, sem a túlvilágról szóló tanítás, sem a dogmák nem befolyásolták. Minden ridegségtől mentes, megértő, szeretet-irányította vallást követett, amelyet én is szeretnék követni. Amikor aztán felszámolták az egyházi intézményeket, iskolákat – mégpedig gyalázatos brutalitással, amiről akkoriban mit sem tudtam –, boldogan vettem tudomásul, hogy állami iskolába járok azontúl. Ez azonban nem akadályozott meg abban, hogy egy raj- vagy őrsgyűlésen megpróbáljam rábeszélni a lányokat, pénteken menjünk el együtt gyónni. Mert akkor vasárnap lehet áldozni. Ebből botrány is lett. Egy nagynéni, aki a tanácsnál dolgozott, följelentett, s büntetésből leváltottak őrsvezetői funkcióból.

– *És ez – talán rossz szó – apokrif érdeklődés volt, vagy vágy a vallásra? Mennyire volt élő, eleven kapcsolata Zsuzsának a vallás révén a hivatalos egyházzal?*

– Semmilyen élő kapcsolatomban nincs és nem volt a hivatalos egyházzal. (Nagybátyám, a már említett Takács Menyhért főpap volt ugyan – hivatalosan Jászóváralja prépostja –, a premontrei gimnázium igazgatója, akinek vendégeiként egy ideig a Várban lakott apai nagyanyám hat gyerekével. De én őt nem ismertem személyesen. Apámon keresztül alakíthatta világképemet, mivel apámnak „nevelőapja” és példaképe volt. Ő volt, aki a fiúkat taníttatta és a lányokat kiházásította.)

– *A vallási-közösségi élettől távolságot tartott?*

– Igen. Egy teljes közösséggel meg nem osztható saját ügyemnek éreztem lelki életemet. Egy-egy hozzám álló baráttal, családtaggal beszéltem esetleg róla, de nem tettem volna közprédává. Ahogyan pszichológushoz sem mennék szívesen. „*Asszonyom, miért akar megfosztani attól, hogy írjak?*”, kérdezte Kertész Imre Földes Anna újságírónt, amikor

¹⁰ Találkozások, in: *A megtévesztő külsejű vendég*, Magvető, 2012.

¹¹ In: *A Vak Remény. Összegyűjtött és új versek*, Magvető, 2019.

a Sorstalanság kapcsán azt kérdezte tőle, hogy vajon sose gondolt-e arra, hogy szakemberhez forduljon segítségért.

Húsz éve volt egy társaságunk, tanárok, filozófusok, matematikusok, teológusok, két orvosnő, köztük Beney Zsuzsa költő, aki barátnőm volt, egy festőnő, egy családterapeuta. Tőlük is sokat tanultam. Ahogyan a gyerekeimtől és az egyetemista unokáimtól. Anna, a nagyobbik lányom egyszer azt mondta magáról, hogy ő agnosztikus. *Nem mondja azt, hogy nincs Isten, nem mondja azt, hogy van, de ő az emberben hisz.* Sajnos én ezt nem mondhatom el magamról. Van tanulnivalóm, és van mit bevallanom. Hogy a dolgaimat át tudjam adni valakinek, másoknak, vagy hogy túl tudjam tenni magam az olyan akcidenziákon, mint amilyen a halál például.

– A Spirálfüzet címadó verse mintha rámosolyogna a beszélgetésünkre: „de erről én hallgatok inkább, őrizze minden költemény a titkát”. Miközben próbálunk a keletkezéstörténet közelébe férközni. Mennyire volt tudatos kezdetől fogva egy önálló, a világról véleményt alkotó ön- és éntudatos személyiségnek a felvázolása?

– Nem a Spirálfüzetet tartom persze életművem csúcsának, de mivel a gyerekkoromról szól, sok mindenre rávilágít, ami „felnőtt versesköteteimben” meglepetés- vagy véletlenszerű, kibonthatatlan asszociációnak tetszik. Önmagamot idézem újra, elnézést. „A szívem mért ütéstől kővé váltam / kő lett a hajam, arcom és szemgolyóm... / A kettős tudat bánkódott és örült...”¹² Hol, milyen talajon szökkent volna virágba az engem jellemző otthon utáni vágy? Lehet, hogy mindenkit jellemez valami szelíd kettős tudat. Engem talán erősen jellemez. Nyilván a gyerekkorban gyökeredzik, az átmeneti otthonnak is beillő, mélységesen idegen, de baráti tanyai környezetben, ahol a béresgazda teljes családjával és összes béresével ebédel a hosszú faasztalnál. Hiszen ott ültem én is a gyerekek között és vidáman kanalaztam a tejlevest.

– Elég sok versben érzem ezt a, mondjuk így, „kettős tudatot”, akár a nemi szerepekkel kapcsolatban is („Lány vagyok azóta, / örökre foglyod, szerelem”¹³), ahol megjelenik egy monogram, K. I. – úgy sejtem, Kertész Imréné.

– Igen, ő az. De névbetűit a kézirat leadásának utolsó percében, játékból, gesztusként írtam bele a versbe. Ahogyan minden vers egy előző esemény, emlék, álom ujjlenyomatát őrizi magán.

– Erről majd még beszéljünk. De ahogy beleszövi ezeket a játékokat, mintha ellenanyag termelődne az egymásra épülő nyomorúságok ellen.

– Azt hiszem, így is van pontosan. „Ellenanyag termelődik a szívemben a szeretet ellen”,¹⁴ írja a kamaszlány költőm, de ő sem a szeretet ellen ágál.

– Az egész kötetnek van egy ilyen vezérfonala, ez az ellenanyag-képződés, amiben a játékosság és az ironia jelenti a védelmet. Itt a „szívemben a szeretet ellen” talán épp a negativitásával mond valamit erről.

– Nem is kell szó szerint komolyan venni a versben kifejezett szándékot.

– A másik fontos motívum a halállal kapcsolatos. Például az anyjáról vagy a Zimmermann néniről szóló versek bevezetik a gondolkodásunkba az erről való tapasztalatot. Miközben a Táncverseny előtt és a Farsangi előkészületek című versek¹⁵ nagyon személyesnek tűnnek.

– Az anyámról szóló álom a kötet legfontosabb verse.¹⁶ Ez az álom, ahogy beszélünk is róla, teszi lehetővé, hogy hősünk elszakadjon az édesanyjától és önállósodjon; a másik két vers inkább anekdotikus. A lány unokatestvéremmel együtt beírtak minket tánctanfolyamra, és volt valami záró ünnepség, és fölöltöztem egy kölcsönzöből kivett

¹² Egy szóra, in: *A letakart óra*, Magvető, 2001.

¹³ Séta a ligetben, in: *Spirálfüzet*, Magvető, 2021.

¹⁴ Ellenanyag, in: *Spirálfüzet*, Magvető, 2021.

¹⁵ In: *Spirálfüzet*, Magvető, 2021.

¹⁶ Fontos álom, in: *Spirálfüzet*, Magvető, 2021.

ruhába. Előtte körbemutatott édesanyám a szomszédoknak, vásári majomnak éreztem magamat.

– És mi az „egyszer még elfelejtesz lélegzetet venni”?

– Apám mondása. Nyilván szórakozott gyerek voltam. Nagyon sok minden érdekelt, és úgy gondoltam, hogy az életet fontos dolgokkal kell tölteni.

– Zsuzsa, elképesztően elment az idő...

– Lehet, hogy közben már fel is támadtunk?

– Azért csak nem hagy nyugodni a képek áradása, a „gyönyörű cigánylány”, a bensőséges viszony az érzéki vizualitással és a zenével.

– Az emberek szépsége mindig megindított, és hat rám ma is. Ez biztosan összefügg az otthoni szépségkultusszal, anyám és öcsém rendkívüli szépségével. Anyámat apám szemével láttam. Bármilyen furcsa, ők ketten sosem aludtak egy ágyban, de még egy szobában sem, kivéve talán azt az időt, amikor még kisgyerek voltam. Anyámat a mostohaanya a testi szerelem megvetésére nevelte, és ő ezt valószínűleg el is fogadta tőle. Apám élete nagy szerelmével, édesanyámmal úgy élt együtt, hogy testi kapcsolat alig volt közöttük. Apámnak voltak kalandjai, lehet, hogy szerelmei is – anyám tudott róla, de nem kifogásolta. Egy ideig apám bizalmasa voltam. Beszéltem legénykoráról is, a házasságkötésük előtt történekről is. Elmesélte, hogy utolsó éves piarista diák volt, felvidéki családjától távol, Budapesten, amikor egy osztálytársának az anyja elcsábította. A férj, diaktársának az apja, megüzente neki, hogy töltött pisztollyal jár, és ha egyedül találja, lelövi. Egy év alatt tizenöt kilót fogyott, olyan lett, mint egy tüdőbeteg. Anyám leérettégizett és a

Statisztikai Könyvtárban dolgozott már, amikor először meglátták egymást. Sorsdöntő találkozás volt, és életük végéig kitartó, mély szerelem, megoldás, megváltás mindkettőjük számára. Nálam van apám '69-ben írott lapja, amit édesanyámnak írt Bukarestből: *életem egyetlen maradéktalanul helyes lépése volt (hogy megkérte a kezét)*, írja. A polgári esküvőn készült fotón apám valóban súlyosan betegnek látszik. Anyám rókaprémes kiskosztümben, sejtelmesen és kislányosan mosolyog, apám kezében ott a nyúlászor kalap.

Talán ezzel a mozzanattal kellett volna kezdeni egész beszélgetésünket. A kalappal. Ha ugyanaz a kalap az még, mely életem első perceiben újra színre lép. Épp a születésem napján. *Kislány?, az is kedves, gratulál együttérzően a barátja, aki egy percre megállítja az utcán, amikor hozzánk siet a kórházba. Apám nem veszi szívére a gratulációt, de a kalap igen. A szél ráfújja a sínre, és a villamos szétlapítja.*

Ami pedig a zenéket illeti, egy időben sok zenét hallgattam, de úgynevezett szent zenéim hallgatását ma már csak ritkán engedélyezem magamnak, hogy megmaradjanak a lélek luxusának és katartikus erejükből ne veszítsenek.

– *Mit hallgat, milyen zenét szeret?*

– Az anyanyelv zenéjén kívül? Kamaszkoromban zongorazenéket hallgattam, később a szóló hegedűt, aztán vonós műveket. Schubertet, az Esz-dúr triót, C-dúr kvintettet, és persze mást is, Richard Strausst, vagy Bartók *Concertóját*, ma Arvo Pärtet, Bachot, Mozartot. Azt hiszem, a vokális zene kevésbé érdekel, de hát itt van

ellenpéldának Bach *Máté-passiója* vagy Rossini *Stabat Mater*, a Nagyhét, a Nagycsütörtök vagy Nagypéntek számomra egyébként is megrázó napjainak a szavaknál kifejezőbb zenei változata. Első, katartikus élményem, amikor M. E.-vel '55-ben vagy '56 elején egy havas téli napon együtt jövünk haza, és elénekli a 9. *szimfónia* örömdóját – németül. Persze megtanulom én is. Tőle hallom először Mendelssohn e-moll hegedűversenyének bevezető taktusait. Azóta, hosszú évtizedeken át, szerelmeimhez kötődnek a kedvenc hangszeres zenéim. Dvořák *Romantikus darabjainak* élménye például T. A.-hoz, '77 nyarához, a Rómából való hazatérésem előtti búcsúest olasz rádióközvetítéséhez. Aztán elkövetkeznek a hosszú évek, az áradó zenék időszaka K. I.-vel. Vele megyek hangversenyre, amikor váratlanul összetalálkozunk T. A.-val. („Egy hangversenyen, ahova veled mentem / egy irreális szerelemből lábadozva még, / találkoztunk T-vel / [...] / Villámsújtottan köszönt rám, / föl sem ismertem először. / Jóestét! – mondtam hűvösen. / Láttam, előtünk ül, hátranéz, keres / [...] / Kezdedhez menekült kezem... / Milyen későre jár, mondták a vonósok, / és nehéz vonóikat lerakták”.¹⁷) Kedvenc zenéim felsorolása után itt egy nagy lélegzetvétel és sok-sok évtized következik. Nemrég sűrűn hallgattam portugál nyelvű afrikai zenéket, főképp Cesaria Evorát. Mostanában magyar népdalok hallgatásával vigasztalom magamat, hogy ne csak szégyenkezzem amiatt, hogy magyar vagyok.

¹⁷ Egy hangversenyen, in: *A Vak Remény*, Magvető, 2019.